

6. Стигліц Дж. Е. Економіка державного сектора / Дж. Е. Стигліц; [пер. з англ.]. – К. : Основи, 2005. – 854 с.

7. Структура економіки КНР [Електронний ресурс] / Україна-Китай. – Режим доступу : <http://www.ukraine-china.com/article/read/struktura-ekonomiki-knr.html>.

8. Шаститко А.Е. Адвокатирование конкуренции: предметное поле, проблемы и направления действий / А.Е. Шаститко. – М. : ОАО НПО: Издательство “Экономика”, 2000. – 382 с.

9. Шматкова Е.М. Зарубежный опыт государственного регулирования экономики / Е.М. Шматкова // Социально-экономические явления и процессы. – 2013. – № 9. – С. 116–121.

10. Управління довгостроковим розвитком національної економіки: методологічні та прикладні аспекти : монографія / Т.Л. Желюк. – Т. : ТНЕУ, 2010. – 511 с.

11. Якобсон Л. Экономика общественного сектора: основы теории государственных финансов / Л. Якобсон. – М. : Аспект Пресс, 2006. – 319 с.

12. Arrow K.J. Existence of an equilibrium for a competitive economy / K.J. Arrow, G. Debreu // Econometrica. – 1954. – № 2. – P. 265–290.

УДК 351: 316.343.654

*Дегтяр А. О., д.держ.упр., проф., ХДАК
Соболь Р. Г., к.держ.упр., доц., ХарPI НАДУ*

СТРАХУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗМЕНШЕННЯ РИЗИКІВ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проведено аналіз визначення поняття «ризик». Виявлено особливості взаємозв'язку страхування та державного регулювання. З'ясовано принципи, згідно з якими діє механізм зменшення ризиків у процесі державного регулювання.

Ключові слова: *ризик, страховий ринок, державне регулювання, механізм зменшення ризиків, прийняття раціональних управлінських рішень.*

In the article the analysis of determination of concept is conducted «risk». Found out the features of intercommunication of insurance and government control. Principles are found out in obedience to which the mechanism of diminishing of risks operates in the process of government control.

Keywords: *risk, insurance market, government control, mechanism of diminishing of risks, acceptance of rational administrative decisions.*

Постановка проблеми. Поняття ризику має дуже важливе значення у державному регулюванні. Воно пов'язується з розумінням небезпеки, загрози, ненадійності, азарту, невизначеності, непевності, збитку в процесі прийняття рішень у державному регулюванні. Подібні практики цінні для України, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

На думку дослідників, термін «ризик» є звulьгаризованою формою латинського слова «rescum», яке означає скелю або небезпеку та інші можливі негативні наслідки зіткнення з прибережною скелею. Протягом тривалого часу поняття ризику не лише асоціювалося з багатозначними негативними проявами життєвих ситуацій, а й часто вживалося як їх синонім.

Стан невизначеності може виникнути в кожній ситуації суспільно-економічного характеру, якщо попередньо неможливо виявити причинно-наслідкового зв'язку між основними елементами процесу господарської діяльності чи суспільного буття. Невизначеність породжується незнанням, невідомістю кінцевого результату. Останній може набути одного з трьох можливих значень: виявитися таким, що дорівнює очікуваному, або бути вищим чи нижчим за очікуваний. В умовах невизначеності кінцевий результат можна лише наближено передбачити серед реально можливих значень. Така невизначеність здебільшого зумовлюється суб'єктивним сприйняттям реальних явищ.

Поняття ризику у процесі державного регулювання, на противагу поняттю невизначеності, має застосування, а тому його зміст потребує об'єктивного визначення. Отже, необхідний перехід від суб'єктивно визначеної непевності до об'єктивного поняття ризику, який базується на непевності.

Єдиним способом такого переходу оцінка непевності кількісними методами і надання їй реальних числових значень. Звідси випливає: ризиком буде визнана лише така невизначеність, яку можна оцінити в кількісних параметрах. Подібні практики цінні для України, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В літературі відомі численні спроби сформулювати теоретичні визначення суті та змісту поняття ризику та страхування, серед них такі автори, як М.М. Александрова, В.Д. Базилевич, Д.П. Біленчук, П.Д. Біленчук, О.М. Залетов, Н.І. Клименко, Е.С. Гребенщиков та ін. Однак, на наш погляд, науковці не розглядають предмет страхування, як механізм зменшення ризиків у процесі державного регулювання.

Постановка завдання. Метою даної статті є виявлення проблем і перспектив розвитку предмету страхування, як механізму зменшення ризиків у процесі державного регулювання в Україні. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання: провести аналіз визначення поняття «ризик»; виявити особливості взаємозв'язку страхування та державного регулювання; з'ясувати принципи згідно з якими діє механізм зменшення ризиків у процесі державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Вимірювання невизначених величин

найточніше здійснюється розрахунком показників імовірності їх появи. Ця ймовірність має ту характерну рису, що вона одночасно враховує дві взаємодоповняльні випадковості як два необхідні компоненти загальної оцінки:

а) частоту настання події щодо місця та часу;

б) величину збитку, тобто величину від'ємного відхилення фактичного результату від очікуваного.

Отже, показник ризику за своїм змістом — це не лише імовірність появи непевної події, але й імовірність настання негативного результату у процесі державного регулювання.

Залежно від наявних можливостей розрахункової бази, а також характеру випадкових явищ визначаються ймовірності кількох типів:

а) імовірність математична (апріорна);

б) імовірність статистична (апостеріорна);

в) імовірність експертна (естиматична) [1].

Математична ймовірність обчислюється як відношення кількості ситуацій, при яких випадок настав, до кількості ситуацій, при яких можлива поява такого випадку, за умови, що всі випадки можуть настати з однаковою ймовірністю і що вони взаємнезалежні. Цей тип розрахунку ймовірності має обмежене застосування через рідкісну появу подібних ситуацій [2].

Статистична ймовірність — це відносна частота появи випадку певного виду в сукупності всіх можливих випадків. Обчислення такої ймовірності ґрунтується на законі великих чисел і застосовується найчастіше завдяки практичній доступності, передусім у економічній сфері, та достатній об'єктивності обчислених значень імовірності [5].

Визначення експертної імовірності має здебільшого вимушений характер через брак необхідної математично-статистичної інформації про випадкові події. Експертне оцінювання провадиться на підставі об'єктивних фактів, знань та суб'єктивних відчуттів експертами реальної ситуації. Незважаючи на деяку обмеженість результативних можливостей методу експертного оцінювання, його застосування в економічній сфері є доволі широким [4].

Отже, виходячи із ситуації непевності, визначити ризик у процесі державного регулювання та його ступінь можна лише з допомогою одного з можливих методів обчислення ймовірності настання негативних наслідків від непевних подій. Якщо цього зробити не вдається, то результат лишається на рівні непевності або повертається до цього рівня.

Негативним результатом появи непевної події можуть бути не лише прямі втрати (збитки), а й непрямі, скажімо, недоотримана (втрачена) очікувана користь, яку планувалося досягти у процесі ефективного державного регулювання. Виходячи з цієї передумови, можна стверджувати: ризик — це ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків через появу непевної (випадкової) події щодо майнового інтересу державних службовців у процесі державного регулювання.

Зауважимо, що поряд із суто науковим існує інтуїтивне, побутове ви-

значення ризику, коли він пов'язується з відчуттям небезпеки:

- ризик як «дамоклів меч»;
- ризик як удар долі;
- ризик як виклик власним силам;
- ризик як гра;
- ризик як ранній індикатор небезпеки [1].

Теоретичну та методологічну базу досліджень ризику, обчислень імовірності настання втрат та збитків становить так звана теорія ризику. Як наукова галузь ця теорія міститься у двох сферах: в одній вона являє собою спеціальну частину прикладної математики – стохастичку, завданням якої є обчислення ймовірностей, а в іншій сфері є спеціальною економічною дисципліною, що вивчає економічний зміст втрат і збитків, які виникають з певною ймовірністю, та методичку їх уникнення [там само].

У страховій теорії та практиці поняттям ризику часто охоплюється не лише ймовірність появи непевних подій та збитків, а й самі події та об'єкти, на які вони чинять негативний вплив – носії ризику.

Так, ще в 1966 році американська комісія у справах страхової термінології офіційно опублікувала два різні визначення ризику [6].

У першому з них ризик тлумачиться як непевність щодо настання того чи іншого явища в умовах існування двох або більше можливостей.

У другому визначенні – як застрахована особа або предмет. При цьому поняття ризику у значенні кількісної міри непевності застосовується передусім теоретиками в наукових дослідженнях, а предметне визначення ризику переважає у спілкуванні практиків-страховиків [3].

Прояв різноманітних ризиків у процесі державного регулювання зумовлює необхідність їх видової класифікації з метою застосування щодо них системного аналізу та прийняття раціональних управлінських рішень. Ризики класифікують на основі різноманітних критеріїв якісного та кількісного характеру залежно від завдань, які покладаються на класифікацію [4].

Найбільшого прикладного значення набула класифікація, виконана на базі тих критеріїв, які характеризують окремі найважливіші складові елементи поняття ризику: випадкову подію як причину виникнення ризику, ризикогенний об'єкт як носій ризику, величину ймовірності настання випадкової події щодо місця, часу та наслідків. В окремих випадках можуть братися до уваги інші критерії класифікації, які дають змогу різнобічно розглянути особливості прояву ризиків у різних сферах суспільного життя.

За своїм походженням ризики поділяються насамперед на природні та антропогенні [5].

Природне походження ризиків характеризується цілковитою незалежністю причин – випадкових подій і стихійних явищ. На противагу ризикам природного походження антропогенні ризики виникають лише як наслідок різноманітної господарської та науково-технічної діяльності лю-

дей. Завдяки постійному розширенню сфери діяльності людини людський чинник у генеруванні ризиків набирає дедалі більшої ваги.

Антропогенні ризики давно стали предметом спеціальних наукових досліджень, оскільки, на відміну від природних ризиків, яким властивий статичний характер, антропогенні ризики характеризуються великою динамічністю. Динамізм антропогенних ризиків є похідною економічних, технологічних та організаційних змін, що являють собою необхідну умову розвитку суспільства. У деяких випадках поділ ризиків на природні та антропогенні стає умовним.

Так, ризик аварії ядерного реактора можна одночасно вважати антропогенним, оскільки людина початково інспірує ядерну реакцію, і природним – тією мірою, якою неконтрольований пізніше процес ядерної реакції може відбуватися під дією природних сил.

Ризики, кваліфіковані як ризикогенні об'єкти, можуть класифікуватися згідно з критерієм субстанції, в якій виступають безпосередні носії ризику. З огляду на це ризики поділяються на майнові та особисті. Незалежно від випадкової події майнові ризики виявляються на майнових об'єктах та майнових інтересах їхніх власників, а особисті – на особах людей, наприклад, державних службовців. Особа як об'єкт ризику є набагато складнішою за майновий об'єкт, а тому вона здатна генерувати ширшу гаму ризиків. Така особливість впливає з того, що кожна особа, як відомо, одночасно є фізичним, фізіологічним та соціальним тілом. Залежно від того, котрій із зазначених властивостей буде завдано шкоди випадковою подією, особисті ризики можуть виявлятися як ризики фізичного, фізіологічного та соціального походження.

Оскільки ризики сприймаються здебільшого в кількісних параметрах, то дуже важливим є поділ ризиків на види, класи згідно з критерієм величини [5]. За цим критерієм ризики можуть утворювати певний ряд і поділятися на катастрофічні, великі, середні, малі та незначні. Віднесення ризику до будь-якої з названих категорій залежить від імовірності настання більших чи менших матеріальних втрат, які можуть виникнути в кожному конкретному випадку. Очевидним є те, що втрати при катастрофічних ризиках є найбільшими, а при незначних – найменшими. Проте частота появи катастрофічних ризиків є набагато меншою, ніж звичайних чи малих. Тому сукупність ризиків можна подати у вигляді піраміди основу якої становлять звичайні ризики, а вершину – катастрофічні.

Поділ ризиків за критерієм їх величини має важливе практичне значення, що впливає з необхідності розробки та застосування єдиної методології обслуговування ризиків різних категорій, а передусім – катастрофічних та великих. Саме тому питання визначення великих ризиків ще в 1969 році стало предметом обговорення в Європейському страховому комітеті [6]. Підсумком такого обговорення було створення спеціальної Міжнародної комісії з великих ризиків.

Особливістю катастрофічних ризиків є не лише великомасштабність негативних наслідків, а й неможливість їх передбачення та розрахунку. Поняття катастрофи, як правило, пов'язується з трагічними проявами природних катаклізмів: землетрусів, циклонів, вивержень вулканів, повеней та інших стихійних явищ. Причинами катастрофічних ризиків можуть бути різні види людської діяльності: винахідницька, політична чи економічна.

Суттєвою рисою катастрофічного ризику є різке збільшення негативних наслідків від однієї події. Проте катастрофи можуть відбуватися також при збігу в часі і просторі великої кількості окремих незначних подій. Багато з катастрофічних ризиків назвали «ризиками існування», оскільки вони можуть загрожувати нормальному існуванню людського суспільства. Згідно з оцінками експертів у ХХ ст. сталося понад 400 великих катастроф, головним чином природного, стихійного походження. Залежно від причин структура катастроф була така:

- повені – 52%;
- землетруси – 17%;
- урагани (циклони, тайфуни, бурі тощо) – 15%;
- посухи – 7%;
- виверження вулканів – 3%;
- інші причини – 6% [6].

Одне із поширених визначень катастрофічного ризику характеризує його як: «явище природи або людської діяльності, котре може зумовити численні кумульовані окремі ризики та призвести до майнових і особистих збитків у особливо великих розмірах» [5].

Порівняно з катастрофічними ризиками великі ризики є менш відчутними економічно, але виявляються з більшою закономірністю, а тому піддаються точнішому передбаченню та розрахунку. З огляду на це Міжнародна комісія з великих ризиків дійшла висновку, що великий ризик – це можливість появи події, котра завдає великих збитків, які значно перевищують середній рівень збитків від порівнянних, тобто однакових за походженням ризиків.

З метою уніфікованого підходу до страхового обслуговування великих та катастрофічних ризиків усі ризики спеціальними директивами ЄС були умовно поділені на дві основні категорії: великі та масові. Масовими визнаються такі ризики, які немає підстави відносити до великих. У свою чергу, до великих ризиків віднесені ті ризики, які генеруються в найбільш ризикогенних галузях господарської діяльності. Це транспортні та повітряні ризики, ризики кредиту і застави, ризики загальної відповідальності та майнові, що виявляються на великих підприємствах [6].

Наслідками випадкових подій, передусім антропогенного походження, можуть бути не лише негативні, а й позитивні результати. Тобто у цих випадках альтернативою ризику стає його протилежність – шанс.

Імовірність настання при цьому негативних результатів також набуває оз-

нак ризику, але особливого, спекулятивного характеру. Отже, враховуючи можливі наслідки випадкових подій, ризики можна поділити на чисті та спекулятивні – згідно з критерієм можливих наслідків. При чистих ризиках наслідок випадкової події завжди альтернативний: збитки або їх відсутність [6].

Поділ ризиків на чисті та спекулятивні має важливе практичне значення, оскільки страхове обслуговування стосується лише чистих ризиків. Спекулятивні ризики, як правило, виникають при азартних іграх, лотереях, які не потребують страхового захисту, бо передбачають можливість не лише втрат, а й прибутків.

Системний поділ ризиків на види, зумовлений як практичними, так і теоретичними потребами, визначає їх видово-просторову структуру променевого типу.

Протягом багатьох років державно-управлінська практика виробила цілий ряд методів і форм ефективної протидії ризикам та ліквідації їх негативних наслідків. Водночас відчувалася потреба системного підходу до вибору форм протидії ризикам як детермінанти їх оптимізації. Логічна послідовність у здійсненні ефективніших форм антиризикової діяльності була запропонована багатьма спеціалістами ще на початку ХХ ст.

Отже, визначимо саме форми обмеження та ліквідації ризиків у процесі прийняття управлінських рішень:

1. Запобігання появі випадкових подій, які формують ризикові ситуації у процесі державного регулювання.
2. Подолання (репресія) випадкових подій у процесі державного регулювання, появи яких усе ж не вдалося запобігти.
3. Задоволення потреб у процесі державного регулювання, які виникли внаслідок дії ризику (компенсація втрат, збитків).

Наведений троїстий поділ антиризикової діяльності повинен бути повсюдно визнаний державними службовцями за такий, якому властиві ознаки системності та комплексності. Згодом зазначені методи антиризикової боротьби були трансформовані у специфічні функції страхування.

Розвиток науки державного управління та страхової науки засвідчив, що антиризикова діяльність має ґрунтуватися на залученні значно ширшого кола інструментів управління. Їх склад та послідовність застосування визначаються багатьма чинниками, які впливають на процес державного управління чи стан суспільного буття.

Найповніша сукупність послідовних заходів антиризикової діяльності, застосування яких має комплексний, системний характер, у сучасній теорії та практиці державного управління визначається терміном англійського походження – «Ризик-менеджмент» (risk management), тобто управління ризиками у його найширшому розумінні [5].

Система управління ризиками утворюється з ряду послідовних етапів в процесі державного регулювання, які, у свою чергу, складаються з низки різноманітних заходів організаційно-фінансового характеру.

Зазначені етапи набувають такого змісту:

- аналіз ризику;
- контроль за ризиком;
- фінансування ризику.

Аналіз ризику є комплексним етапом, протягом якого передбачається послідовна кваліфікація та квантифікація ризику, а саме:

- діагностика, або ідентифікація, ризиків (кваліфікація);
- оцінювання ризиків кількісними методами (квантифікація);
- визначення послідовності наступних дій на підставі загальної оцінки ризику в даній конкретній ситуації.

Початковим кроком на етапі аналізу ризику є вивчення ситуації з погляду можливості та причин його появи в суб'єкті державного регулювання – носія ризику. На появу ризиків впливають різні причини, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні причини, як правило, виводяться з умов довкілля, розташування суб'єкта державного регулювання на певній території, стану попереджувальної інфраструктури. Суб'єкт не має значного впливу на зовнішні причини. Внутрішні причини – це стан та вид належного суб'єктові майна, характер технології прийняття управлінських рішень чи іншої діяльності, а також стан власних засобів безпеки (попередження ризиків).

Досить важливою внутрішньою причиною є ступінь усвідомлення суб'єктом державного регулювання чи іншим носієм потенційного ризику остаточних можливих наслідків появи ризику. Суб'єктивне ставлення до ризику може бути двояким: негативним або позитивним.

Негативне ставлення до ризику означає його повне або ж часткове ігнорування. Така позиція суб'єкта регулювання у страховій теорії характеризується поняттям: аверсії ризику і досить часто саме вона є причиною останнього.

Висновки. Отже, засобами якісного аналізу мають бути виявлені негативні наслідки ризику в сфері управлінської діяльності суб'єкта державного управління. Так, ризик пожежі може виявити свої наслідки у сфері технологічного процесу, виробничо-господарської діяльності, державного управління, фінансово-економічній та в соціальній. Проте відбувається це в певній послідовності.

Розглянута комплексна діагностика ризиків дає змогу простежити не лише їх розвиток та сфери поширення, а й негативні наслідки кумуляції таких ризиків, тобто взаємного їх впливу і нагромадження. З метою виконання цього значного за обсягом завдання слід залучати найрізноманітніші джерела інформації та використовувати найдосконаліші методи кваліфікаційного аналізу ризиків в системі державного регулювання.

Список використаних джерел

1. Александрова М.М. Страхування : навч. посіб. /

М.М. Александрова. – К. : ЦУЛ, 2002. – 210 с.

2. Базилевич В.Д. Страхування / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К. : Знання, 2002. – 216 с.

3. Біленчук Д.П. Страхове право України : підруч. для вищих навчальних закладів / Д.П. Біленчук, П.Д. Біленчук, О.М. Залетов, Н.І. Клименко // За ред. проф. Біленчука П.Д. і президента Ліги страхових організацій України Філонюка О.Ф. – К. : Атіка, 1999. – 368 с.

4. Гребенщиков Э.С. Финансовый кризис в мире: последствия и уроки для страхового бизнеса, регуляторов и страхователей / Э.С. Гребенщиков // Финансы. – 2009. – № 3. – С. 53–58.

5. Дегтяр А.О. Напрями розвитку та ефективного регулювання страхового ринку України / А.О. Дегтяр, Р.Г. Соболев // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць. – Х. : Вид-во АДНДУ, 2010. – С. 64–68.

6. Кінашук Л. Л. Страхове право : підруч. / Л. Л. Кінашук – К. : Атіка, 2007. – 256 с.